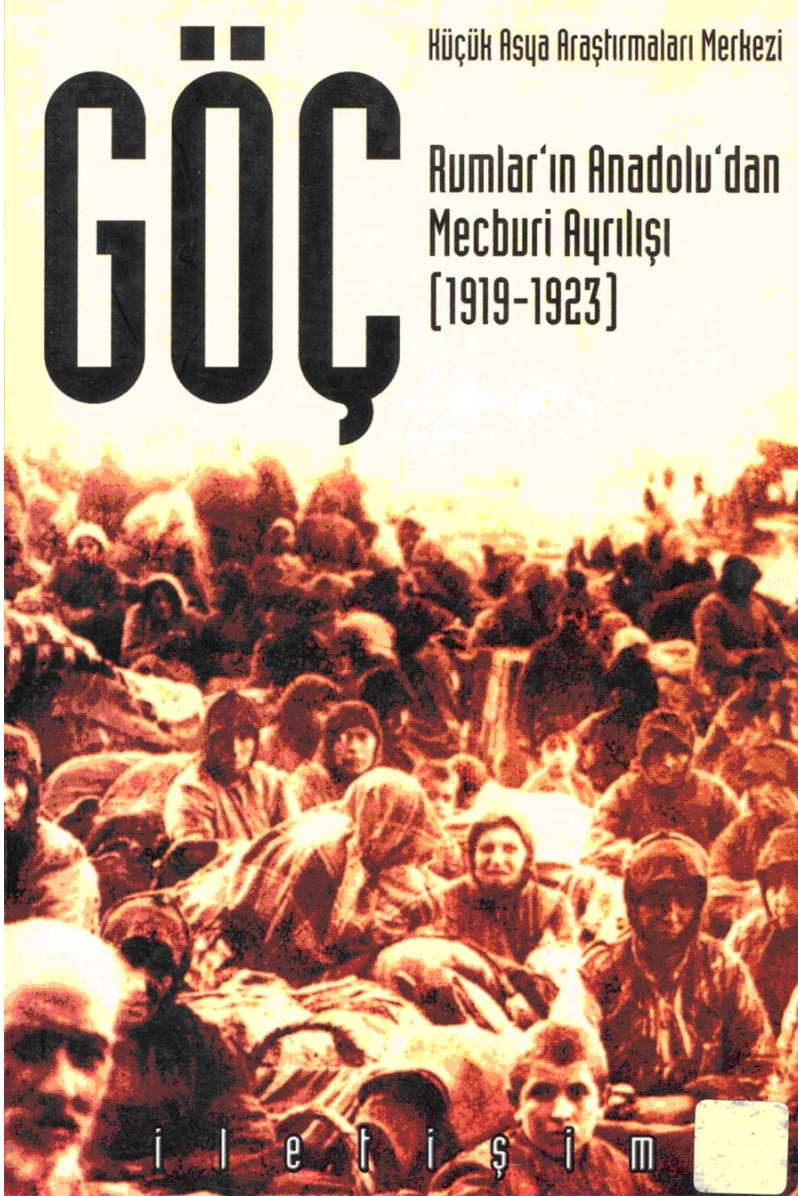

Göç – Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001 başlıklı kitabın önsözüdür.

Önsöz

(H. Millas)

Anadolu'da yaşanan bunca acıyı dile getiren bu sözlü tarih belgelerini okuyunca birbirine zıt iki istek doğdu içimde. Birinci eğilim bu olayların okutulmaması, anımsatılmaması, yeniden yaşatılmaması yönündeydi. Okuyucular insanların birbirlerine böylesine gaddarca davranabileceklerini nasıl karşılayacaklar, komşularına ve hatta kendilerine karşı güvenleri sarsılmayacak mı diye ciddi olarak kaygılandım. Bu tür duyguların, uzak bir geçmişte de olsa, yaşanmış olduğu anımsatıldığında uluslararası ilişkilerde gerginliği yeniden üretmez mi? İkinci bir ses ise, 'hayır' diyordu, 'bunları bilelim, yeni kuşaklara ders olsunlar, savaşların ve milliyetçi serüvenlerin, en başarılı bir biçimde sonuçlandıklarında bile ne tür acılara neden oldukları gerçeği su yüzüne çıksın'.

Her iki zıt istek de içimde hâlâ eşit güçte. Bu önsözünü iki farklı görüşü uzlaştırma umuduyla yazıyorum. Geçmişin anımsatılması çok farklı biçimlerde ve amaçlarla gerçekleştirilebilir, bunu savunacağım: kimi zaman yeni sıkıntıların temeli olabilir, kimi zaman ise daha az acılı bir geleceğin. Okuyucudan metinleri ille de benim anlayışıma uygun bir biçimde okumasını istemem kuşkusuz gerçekçi bir beklenti değil, herkes değerlendirmelerinde özgürdür, ama farklı okunuşların olabileceğini tartışmamız herhalde yararlıdır. Bu amaçla bu metinlere daha yakından bakalım.

1919-1923 yıllarında Anadolu'da Türklerle Yunanlılar savaştılar. Yunanlılar yenildiler ve Türkiye egemenliğini kazandı. Bu savaş her iki taraf için 'milli bir dava' idi. Sıradan insanlar ise kendilerini savaşın girdabında buldular. Savaş nüfus mübadelesine neden oldu. Hıristiyanlar ve Müslümanlar evlerini, ama yakınlarını da yitirerek yeni vatanlara göç ettiler. Okuyacağınız öyküler işte bu olaylarla ilgilidir. Ama olaylar Yunanlılar açısından anlatılmaktadır. Onların serüvenini, onların sıkıntılarını ve en önemlisi, bu geçmişi 'onların' algılamalarına göre okuyacağız. Olayların tarafsız anlatımını değil, bu olayların bir ulusa bağlı insanların düşünce ve bilincine uygun olarak nasıl hatırlandığını ve biçimlendiğini öğreneceğiz.

Türk tarafının bu yıllarda çektiği bu kitapta ya hiç yoktur yada dolaylı olarak ve çok sınırlı olarak dile getirilmektedir. Sonuç olarak, ilk okuyuşun ardından - ve haklı olarak da - şu gelebilir akla: 'Olaylar taraflı anlatılmaktadır, ileri sürülenlerin Türkler'e karşı bir karalama kampanyası yürütmekten başka bir amacı olamaz. Türkler sürekli olarak gaddar olarak sergilenmektedir. Anadolu'nun bir çok yöresi eski Yunanca isimleriyle anılması da Yunan tarafının kötü niyetini göstermektedir. Yunan tarafının yaptığı vahşet neden hiç sergilenmiyor? Yunanlılar'ın, askerler ve siviller olarak, Türkler'e karşı yaptıkları neden hiç anlatılmaz?' Ve giderek, bu canlı tarih öyküleri Türkler'e karşı düzenlenmiş bir propaganda malzemesi olarak görüldüğünde, okuyucu da, bu sayfaların içinde peşin yargıyı kanıtlayacak bir çok veriyi, örneğin abartıyı, melodramatik söylemi, anlamlı suskunlukları, hezeyanı andıran hayal gücünü kolaylıkla bulabilecektir; hatta bunun dışında da başka bir şeyi de seçemeyenler de olacaktır.

İkinci okuyuş biçimi ise farklı bir varsayımla yola çıkabilir: Bütün metinler bir yerde kaynağın (yani yazarın) damgasını taşır. Bir ulusa bağlı kişilerce oluşturulan ve ulusal konuları işleyen metinler ise o ulusun damgasını taşır. Taraflıdırlar. Metinlerin kendileri taraftır. Türkiye’de oluşturulacak ve aynı olayları konu edinen metinler de bu kez Yunanistan’da okunduğunda aynı biçimde eksik, hatta maksatlı görülecektir. Bu bir gerçek olarak kabul edildiğinde bu sayfalardaki olaylar farklı bir anlam kazanırlar. Artık olayların ‘kendilerini’ değil, olayların bir ulusa bağlı insanların belleğindeki - hatta dilindeki - yansıtılmalarını okuduğumuzu anlıyoruz. Bir tür toplu bir belleğin nasıl bir işlevi olduğunu görüyoruz, bir komşu ulus içinde nelerin konuşulduğu, nelerin yeniden üretildiğini öğreniyoruz. Taraflı da olsalar metinler artık toplumsal bir gerçekliğin ta kendisidirler. Ve bu metinlerin aracılığıyla da karşı tarafı daha derinden tanıyoruz.

Ama bu noktadan sonra da yine iki farklı okuyuşu izleyebiliriz. Kimileri, ‘İşte böyledir şu Yunanlılar’ diyebilir, ‘sonunda borçlu da çıktık! Saldırgan olarak geldiler, her türlü vahşeti yaptılar, şimdi de bizi karalıyorlar...’. Metinlerin içinde karşı tarafını bağnazlığını, uydurmalarını, tek yanlılığını, ‘bize karşı olan kinlerini’ keşfedebiliriz. Ve söylenenleri sırasıyla ‘karşı tarafı’ kötülemek için de kullanabiliriz. Oysa ben farklı bir okuyuşu izledim. Milliyetçilerin kinlerini, yalanlarını v.b. peşin kabul ettim. Bunları - maalesef - zaten kanıksadık, kimse bu söyleme şaşırıyor. Ama ondan öte başka bir şeyler var mı bu sözlü tarihte? Ben kendi payıma şunları gördüm, okudum ve düşündüm:

En başta bu metinlerde çatışan ulusların, orduların ve resmi tezlerin çıkardığı o toz dumanın ve sağır edici gürültüsünün berisinde ben hep bazı insanların bulunduğunu gördüm. Ve özellikle bebekleri, çocukları, kızlı erkekli gençleri ve yaşlıları. Kuşkusuz masum çoğunluğu. O kavgada yer almayan ama tüm acılarına katlanan. Aslında kavgaya katılanların çoğu da kendi istekleriyle yer almadı bu serüvende. Kimi zaman zorla, kimi zaman aldatılarak yada bir yazgıyı izleyerek, yani sosyologların sözleriyle söylersek zamanın girdabına kapıldıklarından bu olaylarda yer aldılar. Bunların kimilerine Türk yada Yunan diyebiliriz. Ama bu neyi değiştirir? Nasıl olur da ölen bir bebeğin, memleketinden sürülen bir ninenin etnik kökeni acıyı daha hafif yada daha gerçek kılabilir? Sorunun cevabında sanırım milliyetçiliğin, en bağnaz toplu bencilliğin tarifi yatar.

Dile getirilenler dikkatle ve satır araları da atlanmadan okunduğunda bu dramın gerçek boyutunun nedenleriyle birlikte izi sürülebilir. Resmi tarihin pek değinmediği bir dünyaya ulaşıyoruz. Soyut ulusların değil somut insanların tarihini yazacak tarihçiler için eşsiz bir kaynaktır söylenenler. ‘*Önceleri Anadolu’da mutlu yaşadık Türkler’le*’ dedi hemen hemen bütün Rumlar; sonra bir yanda İttihatçıların Büyük Mefkûresi öte yanda Yunanlılar’ın Megali İdea’sı, sınırlandıqça sınırlandı insanların ufku ve mutluluğu. Ve etnik yarış başlayınca vahşet artık davanın kaçınılmaz gereği olarak sineye çekildi, bir araca dönüştü, karşı taraftan kaynaklanan ise kaçırılmaması gereken bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Nice ‘kara kitaplar’ yazıldı. Elinizdeki, rahatsız edici yanları olsa da, bunlardan biri değıldir.

Okuyucu iki göçün söz konusu olduğunu gözden kaçırmamalıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında 'emniyet mülahazaları' ile Anadolu Rumları, özellikle Batı Anadolu'da, bazen köy olarak bazen yalnız erkekler, yerlerinden edilir, sürülür. Kimileri Yunanistan'a sığınır. 1919'da Rumlar evlerine dönenler ve evlerine yerleşmiş olan Türkler'i yerlerinden ederler. Artık düşmanlık sarmala dönüşür: taraflar kinlerinde ve intikamlarında hep haklıdırlar. İki ordu savaşmaktadır. Barış ve dostluk isteyen Yanakos'un her iki tarafça nasıl hain sayıldığını ve nasıl öldürüldüğünü okuyoruz (A, I.2.3) (Göndermeler özgün metindeki numaralara göredir).

Resmi tarih okumalarımızı nasıl da basitleştirmişti! Oysa burada iki tarafı - 'bizi' ve 'onları' - seçmemiz bile zorlaşmaktadır. Rumlar'a iyi davrananlar, onları koruyan, eşyasını saklayan, bazen Türkler'dir (A, III.2.2; III.5.1; IV.3.1; V.8.1), zaman zaman Türk subaylardır ellerinden gelen yardımı esirgemeyen (V.6.1). *'Babam bir Türk arkadaşına iki yüz altın lira vermişti. Arkadaşı biz geri döner dönmez paraları bize geri verdi. Evlerimiz bıraktığımız gibi bulduk'* (A, V.8.1) cümlesi yorumsuz geçer anlatımda; oysa siyah/beyaz bir dünya çizen milli tarihleri yalanlayan önemli bir tanıklıktır. Rumlar'ı sömürenlerse kimi zaman soydaşlarıdır (A, I.2.3). Kimi zaman bu Rumlar'ın ana dili Türkçe'dir, memleket olarak Anadolu'yu bellemişlerdir. Bu metinler Yunanlı okuyucuyu da şaşırtmıştır.

'Size ne yaptık da bizi öldürmek istediniz?'

diyen bir Türk'ün olabileceğini pek akıllarına getirmemişlerdir (A, II.2.6). İnsanlar arasında yok olmayan, her şeye rağmen sönmeyen şefkati yine bu anlatımlarda buluyoruz. İnsanların iyisi ve kötüsü etnik bir kalıttan kaynaklanmıyor. Rum esirlere zarar verilmesine karşı çıkıp ayaklanan Türk köylülerini okuyoruz;

'Yunanistan adını ilk kez Balkan Savaşında duyduk'

diyen ama yine de Yunanlı sayılıp Anadolu'dan uzaklaştırılanları okuyoruz (A, V.8.1). Treni ve denizi ilk kez bu göç sırasında görenleri, onları Yunanistan'a götürecek gemiyi büyük bir ev sananları, gemi ekseni etrafında dönüyor diye küçük dillerini yutan bu Türkçe konuşan Orta Anadolu sıradan köylüleri de, Yunan sayılıp evlerinden sürüldüklerini burada öğreniyoruz.

Ama savaş zamanı genellikle başka yasalar daha geçerli oluyor. Yunan ordusu ilerlerken Türkler panik içinde evlerini bırakıp kaçıyor, Türk ordusu geri gelirken bu kez Rumlar kaçıyor. Bu en doğal bir biçimde anlatılıyor. Nedeni açıklanmıyor bile. Olanlar doğal şeyler sayılıyor. Savaşları yaşayanlar bunu kabullenmişler, yenenin yenilene neler yapacağını bellemişler; bizler yadırgıyoruz (umarım). Ama haksızlıklar ulusların benliğine öylesine sinmiş ve bu gelişmeler öylesine kanıksanmış ki Rumlar'ın Türkler'i sömürmeleri ve haklarının çiğnenmeleri gerçeğinin de bu milli yarışın döneminde nasıl bilinç düzeyine çıkmadığını bu metinlerin içinde bir güzel (güzel?) okuyoruz. Rumlar'ın Türkler'i borçlandırarak topraklarını ellerinden kapmaları Rum

anlatıcıya göre sıradan bir olay yada beceriklinin hakkı. Ağır işlerde Türkler'i çalıştırmak da öyle (A, V.4.1). Yunan işgali sırasında Türkler'in aşağılanmalarını, Türk kızlarının tecavüz edilmelerini, hatta canlı canlı yakılmalarını - bu Yunan söyleminde çok seyrek rastlanır - yine bu metinlerde okuyoruz (A, IV.4.1).

Doğal olarak bu tanıkların da tüm gerçekleri dile getirdiklerini söyleyemeyiz. Yazılanlar Mübadele'den on, yirmi hatta kırk yıl sonra, belli bir milli tarih yorumunun yerleştiği Yunanistan'da zapta geçti. Yunan toplumunun duymak istedikleri kuşkusuz abartılıp vurgulandı. Bir sürü efsane hatta halüsinasyon gerçek olaylarla harmanlaştı. Yok Yunan subayı Mustafa Kemal'in annesini kurtarmış (A, IV.22), yok gemide ölü var diye kendiliğinden duran gemi (B, II.1.1)... Konuşanlar kendilerini sansürden de geçirdiler: *'Burada, Kerkira'da Türkler hakkında iyi sözler söylemeye cesaret edemiyoruz. Bize Türk dölü diyor, Türkleri kasıtlı olarak övdüğümüzü iddia ediyorlar'* diyecektir bir tanık (B, II.1.1).

Türkiye'de ise Türkler aleyhinde kötü sözler söylemek bir cesaret işidir. Oysa bu tanıklıklarda da bu yaklaşım boldur. Ama tabuya dönüşen bir hassasiyet sonunda cehaleti ve bilgisizliği besler. Karşı tarafın 'bize' karşı söylediklerine kulakları tıkamak doğal olarak kişisel bir haktır, başkalarının kulaklarının ne duyacağını kontrol etmenin özgürlük kısıtlaması olduğu gibi. Ama dikkatli bir okuyuş bu tür duyarlılıkların gereksiz olduğunu kanıtlar. Bir tanık *'Mustafa Kemal Türkler için bir Tanrı idi, Rumlar için ise şeytan'* der (B, VII.2.1). Gerçekten de, bu tür milli davalarla ilgili savaş dönemlerinde uluslar kendi aşırı söylemlerini geliştirirler, iyi ve kötüyü kendi dar çıkarlarına göre dile getirirler. Düşman ordunun başında bulunan kişi hakkında olumlu sözler söylenmemesi doğaldır ve bu Türk okuyucuyu şaşırtsa da yadırgatmamalıdır. Ama yine de satır aralarında Mustafa Kemal için ilginç övücü ifadeler de buluyoruz. 1922 yılında bir Rum M. Kemal'e telgraf çekip şikayette bulununca çetelere karşı tavır konulur ve Rum köyü korunur (B, I.4.24).

Aslında bu sayfalarda okunacak vahşet olaylarının dengeli bir yorumu yapılmalıdır. Savaş dönemi devlet kontrolünün zayıfladığı hatta tamamen yok olduğu bir dönemdir. Çeteler, haydutlar, soyguncular ve katiller, hatta ruh hastalarını da, sadistler, sapıklar v.b., serbest bir faaliyet alanı bulmuşlardır. Bunlar her ırktan, her dindendir, herhangi bir dili konuşabilirler. Kontrolün sağlanabildiği hallerde suçluların cezalandırıldıklarını, Türk jandarmaların çetelere karşı Rumlar'ı koruduğunu okuyoruz (B, II.2.1; V.3.1). Savaşın sebep olduğu vahşeti etnik bir topluluğa mal etmek vahşetin başka görüntüsüdür.

Peşin yargıları, ulusal hassasiyetleri, aşırılıkları ve uydurmaları ayırıp gerçekleri seçebilecek okuyucular pek bilinmeyen bir geçmiş i ibretle okuyacaktır. Bu sözlü tarih belgeleri hem tarih,

hem sosyal yaşam, hem de Anadolu'nun belli bir dönemdeki durumu hakkında özel ve değerli bir kaynaktır.

*

Küçük Asya Araştırmalar Merkezi (KAAM) 1922-1925 yıllarında gerçekleşen Nüfus Mübadelesi ile ilgili zengin bir arşiv oluşturmuş ve Atina'da bulunan bir kurumdur. Yüzlerce söyleşilerle göç eden Rumlar'ın anlattıklarını kayda geçirmişlerdir. Bayan Melpo Merlie bu projenin öncüsü sayılır. Arşiv Anadolu'nun her yanından gelenlerin anlattıklarına dayanır. Bu sözlü tarih arşivi 1922 öncesi yaşamla ilgili zengin ve eşsiz bir bilgi hazinesidir. 300.000 yazılı sayfayı aşan ve 1375 beldeyi kapsayan bu arşiv için yüzü aşkın Bir araştırmacı ekibi çalışmıştır. KAAM 1980 ve 1982 yıllarında toplamı bin sayfayı geçen iki cilt halinde bu arşivin küçük bir bölümünü yayınlamıştır. Birinci cilt Anadolu'nun Batı kesiminde gerçekleşen göç serüvenini, ikinci cilt ise Orta Anadolu'ya ayrılmıştır. Elinizdeki kitap bu iki ciltten yapılan seçmelerden oluşmuştur.

Buraya alınan metinler kısaltılmamış, çeşitli mülahazalarla sansür edilmemiş, yani Yunanca'dan bütün olarak çevrilmiştir. Metinler özellikle bütün bölgeleri kapsayacak şekilde seçilmişlerdir. Aslında Mübadele genel olarak iki 'tür' olmuştur. Batı Anadolu'da, yani savaş alanı içinde kalmış olan Rumlar büyük bir karışıklık ve panik içinde ve resmi mübadeleden önce düzensiz bir biçimde göçmüşlerdir. Bu olaylar kitabın birinci kısmında verilmektedir. Orta Anadolu'dan daha düzenli göçenlerin anlattıkları ikinci kısımda sunulmaktadır. KAAM, elinizdeki kitap baskıya hazırlanırken Kuzeydoğu Anadolu (Pontus) Rumlarının göçünü anlatan üçüncü bir cilt daha hazırlamaktadır.

KAAM'nin yayınladığı kitaplarda bulunan dipnotlar da aynen çevrilmiştir. Çevirmenin eklediği dipnotları ayrıca belirlenmiştir. Yunanca'da çok doğal olarak kullanılan bazı kelimeler Türk okuyucusuna yadırgatmayacak biçimde çevrilmiştir. Yunanca'da İstanbul'a genellikle Polis ve daha seyrek olarak Konstantinopolis denir; burada İstanbul kullanılmıştır. Pendik, Şile, Darıca gibi yerlerin Türkçe adlar kullanılmıştır. Ama bir çok kez de yörelerin özgün metinde olduğu biçimiyle Yunanca isimler kullanılmıştır. Her metnin başında ve dipnot olarak özgün metindeki numarası (A, I.1.1b yada B, I.1.4b biçimde) verilmektedir. Çeviride aktarılması olanaksız olan konuşanların şiveleri ve halk ağzıydı. Özgün metinler Anadolu Rumları'nın dilleri konusunda da çok önemli bir kaynaktır.

Herkül Millas

15 Kasım 2001, Atina